

*Зоран Аврамовић**

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ**

Сажетак

У раду се најпре разматра значење појма модернизација образовања. Указује се на различите садржаје модернизације у основном, средњем и високом образовању. У снажној кампањи за модернизацију образовања у Републици Србији, олако се прешло преко негативних социјалних последица ових процеса или другим речима, изостала је рефлексивна пракса промена. Подвлачи се чињеница грађанизације друштва и јачање его-оријентације у Србији. Критички се анализира однос доминације међународних стандарда и потискивање аутономије српског образовања. Тврди се да „одлив мозгова” није допринос модернизацији образовања у Србији. Разматра се учинак приватне својине у образовању на квалитет и ефикасност. Улога образовања у новој пракси тржишта рада и пораст незапослености, критички се разматра са становишта модернизације. Однос политичког и стручног чиниоца у процесу доношења образовних одлука, као и концепт образовне политике, такође је предмет анализе. У закључку се тврди да модернизација образовања није само унапређивање ове друштвене делатности већ и промена која има и негативне ефекте.

* Институт за педагошка истраживања, Београд

** Чланак представља резултат рада на Пројекту „Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије”, број 47008 (2011-2014), и „Од подстицања иницијативе, сарадње, стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву” бр. 179034 (2011-2014) чију реализацију финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Кључне речи: модернизација, образовање, образовна политика, Република Србија

Модернизација образовања као облик реформе

Појам модернизације означава *процес* промена институција, политичког система и вредносних усмерења. Овај процес је заправо реформа стабилizованих структура наслеђа која омогућава усвајање друштвених промена и подстицања свеколиког развоја. То је друштво тржишне привреде, демократске политике, и њима прилагођеним вредносних система (Антонић, 2009; Глигоров, 1990). У све сложенијој структури друштва, модернизацијски процеси у појединим областима друштва као што је образовање (ни)су повезани са другим сегментима друштва као што су смањивање сиромаштва, очување националног идентитета, побољшање образовне инфраструктуре (објекти, наставна средства). За оцену ових процеса (реформи) значајно је оценити колико су остварени постављени циљеви, али пре тога неопходна је и анализа самих циљева – образовање као једнака могућност за све чланове друштва, подизање образовног нивоа, припремање младих за друштвене улоге, успешна социјализација (знање и активно грађанство).

Образовање је било основна полука модернизације и развоја српског друштва. Са својим установама и личностима стварало је услове за нове начине производње, за ширење урбанизације, већу покретљивост становништва, утемељење националног идентитета, снажнију професионализацију рада, стварање нових елита, правно уређење државе. Као и у другим европским друштвима и у Србији стварање и ширење научних знања пресудно утиче на модернизацију друштвеног и државног живота (Аврамовић, 2005).

У протеклих два века образовање у Србији је имало своје успоне и падове али се одвијало у националним оквирима (са изузетком југословенске историје). Карактер и садржај модернизације образовања у Србији се мења почетком XXI века. Тачније са политичким промена у Србији од 2000. године, модернизација образовања се разумева на двоструки начин: 1) угледање на ЕУ стандарде, осавремењивање школе

по том моделу (ПООПУС, 2011) 2) образовање је у директној функцији економског, политичког и друштвеног реформисања Републике Србије.

У овом раду предмет истраживања су социјалне последице модернизације српског образовања.

*Форсирање грађанског друштва
и его-оријентација у образовању.*

Форсирање западног модела капитализма у Републици Србији изазива и изазиваће крупне друштвене проблеме а самим тим и образовне. На овом примеру потврђује се претпоставка да је образовање инструмент друштва и државе. Од 2000. године српско друштво се структурира по моделу Запада а образовање следи европске стандарде.

Водеће друштвене вредности савременог српског друштва су оријентација на сопствено добро, индивидуализам, прагматизам, опортунизам, напредак (Јањетовић, 1997, Јоксимовић, 2001, Максић, 2006). Утилитарне вредности су основна вредносна оријентација у грађанско-капиталистичком друштву, друштву у коме појединци пливају у „леденој води себичног рачуна“.

Овде указујем на два друштвена извора его-оријентације у образовном пољу. Србија постаје део наднационалних европских интеграција. образовање је део стварања јединственог, стандардизованог система на простору држава чланица Европске Уније. Међутим, нејасноћа се показује у прецизирању распона обавезних, пожељних и аутономних вредности европских повезивања. Догодио се *заокрет* у последњих десет година: грађанско друштво ЕУ и његове вредности су постављени изнад националног идентитета.

Реформа образовања је у функцији овакве визије модернизације Србије Влада Републике Србије усвојила је 2002. програм реформе образовања („Квалитетно образовање за све“) чији су *циљеви* дефинисани на следећи начин: 1) образовни систем треба да допринесе економском опоравку земље, 2) подршка демократском (децентрализација) развоју друштва, 3) подршка будућој европској интеграцији земље. (Ови циљеви се понављају у свим документима Министарства просвете и спорта о реформи образовања 2002, 2003, 2004. године.)

Основни циљ тако схваћене модернизације образовања је уграђивања грађанских вредности у школске програме, и значајна редукција образовног и вредносног наслеђа. Све је јача тенденција јачања наднационалних вредности у образовању Републике Србије (Аврамовић, 2003).

Его-оријентација није традиционална вредносна карактеристика српског друштва. Традиционални солидаризам (саборност) потискују егоизам, грамзивост и похлепност. (У другој варијанти глобализам потискује националну традицију.) Образовни садржаји у Републици Србији потискују елементе традиционалног идентитета у корист грађанистичког (програми, уџбеници).

Најзад, питање је да ли је модернизација схваћена као јачање его-оријентације у друштву и преузимање западних вредности дефинисаних као стандарди, допуна, трансформација или промена српског аутономног образовног и културног идентитета?

Ради се о промени националног и друштвеног идентитета посредством образовања. Да ли је то добро за грађане Србије и српску нацију?

Настојање да се универзализује један друштвени модел превиђа чињеницу да свако друштво има своје специфичне историјске и структурне проблеме. Не могу се механички пресађивати институције из једног на друго културно и политичко искуство. Форсирање страног искуства може да нас уведе у поље моралне хетерономије. У супротном, добићемо покушај стварања новог човека али овога пута то неће бити „комуниста” већ ”грађанин,,. Као да се грађанин може одвојити од своје објективне националности.

Национално (српско) образовање се прилагођава процесима модернизације (вестернизације) али се томе опиру традиционални елементи друштва – породица, црква, епска национална свест, митолошки системи. Сусрет са модерним не може се избећи. Питање је за образовни систем као и за креаторе образовне политике и друштвеног развоја да ли егоистичком друштву треба дати предност у односу на солидаристичко. Брига за друштво је потиснута у односу на стварање малог (и великог) капиталисте.

Демографска узбуна у Србији – шта чини образовање?

Да ли под модернизацијом друштва подразумевамо старење становништва, односно пад наталитета? Питање је реторичко. У Републици Србији, овај проблем је драматичан. Трагичне историјске околности, ратови и погибије стотине хиљада мушкараца у најпродуктивнијем животном добу, међу научницима се данас истичу као кључни разлог смањења природног прираштаја. Овоме треба додати и број закључених и разведених бракова. У 2010. години највише развода је било од прве до четврте године брака 24, 4. одсто. Али, расте и број развода после 25 година (12.2 одсто).

Према подацима Републички завод за статистику у Србији природни прираштај је у минусу 3,5 % а то значи да око 35.000 људи више умере него што се роди. Само у осам општина више је рођено него што је умрло. По процени демографа када би жене почеле да рађају четворо, петоро деце, и наредних деценија Срби би надокнадили губитак становништва. „Свака пета жена у Србији (без Косова) између 30 и 34. године по попису из 2002. била је без деце.”(Рашевић, 2011). На другој страни, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике и Министарство здравља су извршни органи који су задужени за спровођење политике, па и популационе политике и мера које се тичу социјалних услова и здравственог стања деце и становништва Републике Србије. Где је у популационој политици Министарство просвете и науке?

Да ли систем образовања има неку улогу у преусмеравању демографских токова у Републици Србији? Неколико елемената система образовања може да има позитивну функцију: наставни планови и програми, уџбеници, део професионалног усавршавања наставника, сарадња са родитељима, семинари. Треба истражити да ли постојећи садржаји наставних програма и уџбеника реагује на депопулацију. Да ли у образовању има 1) знања о становништву као супстанци сваке нације, 2) да ли образовање преноси одређене вредности (норме понашања, позитивни ставови према деци) о обнављању становништва?

Поред других државних институција, образовање је одговорно у широком систему популационе политике у сми-

слу обнављања становништва. Очигледно је одсуство бриге школе за *рађање деце*, за допринос популационој политици. И уместо да се систем образовања позабави сопственим механизмима којима се утиче на промену оваквог стања, наша образовна политика само констатује овај проблем са далекосежним последицама и бави се „пројектом бесплатних уџбеника”.

*Промена, губитак, одбрана
националног културног идентитета
у систему образовања*

Систем образовања је чувар и преносилац националног културног идентитета, оног облика колективне и појединачне свести, знања и вредности, понашања који показују *припадност* једној заједници, а припадност се препознаје посредством симбола и њихових значења као што су језик, религија, традиција, обичаји (Стјуарт, 1994). Школа институционализује идентитетску слику нације садржајима из сопствене и иностраних култура. Питање је у ком су односу националне и интернационалне идентитетске вредности. Сигурно је да се у односу на даљу и ближу прошлост овај размак смањује захваљујући глобализацијским и евроинтеграцијским процесима.

Повезана са глобалним, медијима и интернетом, глобализација је створила умрежено друштво и културни супермаркет у коме се директно задовољавају потребе за комуникацијом, одевањем, становањем, начином живота. Какве су образовне последице оваквих брзих, дубоких и обухватних идентитетских изазова у Србији?

У условима тржишно-демократског поретка, српско образовање је изложено различитим интересним и политичким притисцима. Али, треба имати на уму да није свака заинтересованост за садржај образовање, добронамерна, рационална и прихватљива. Тако, захтеви за реформу предметних садржаја могу да буду експлицитно напад на национални идентитет. Они најчешће долазе из неких нестручних али јавно агресивних невладиних организација и појединаца. Примера ради, покушај да се тема „геноцида у Сребреници” уведе у школске програме од стране председника невладине организације Грађанске иницијативе, типичан је нестручни

напад на курикулум са драстичним социјализацијским последицама (Аврамовић, З. „Утеривање геноцида у школу“, *НСПМ*, 11. 4. 2010)

Међутим, не треба занемарити и присуство ненационалних идентитетских вредности и у службеном (видљивом) курикулуму. У српском курикулуму доминирају наднационалне вредности (европске интеграције, глобалистички примери, развој демократије и људских права, маргинализација традиције, социјализација грађанина); (Аврамовић, 2003).

Језик и писмо су на посебном удару нових погледа на идентитет. Не само да се квари језик англицизмима, већ се готово систематски потискује ћирилица као писмо српског језика. Оно што је почетак цивилизације (писмо), што постоји осам векова у српској култури, убрзано се потискује из наших школа и јавног живота. И поред уставне норме, образовна политика ништа не чини да заштити ову вековну идентитетску вредност у школама Републике Србије.

Друга потенцијална опасност за српски језик је учење страног језика у предшколском узрасту. У београдским вртићима 18.000 предшколаца узраста од пет и по година учи енглески” („Предшколци рецитију на енглеском”, *Политика*, 22. јануара 2011). Како разумети ову чињеницу? Бар три одговора постоје: 1) тенденцијски могу у будућности сви предшколци да уче енглески; 2) да се прилагођавамо таквој тенденцији, 3) нека ствари иду како иду.

Идентитетске националне вредности се потискују, прилагођавају наднационалном правцу, трансформишу, у курикулуму, као и у школским уџбеницима. Српско образовање отвара широм врата модерном концепту идентитета у свом курикулуму, а то значи да је субјективни идентитет примарнији од колективног, интернационални од националног. Идентитет је избор и индивидуално делање а не усвајање традицијом обликованих вредности.

Пажљива анализа Циљева образовања и васпитања у Закону о основама система образовања и васпитања од 2009. године показује де се највећа пажња посвећује развоју и оспособљавању личности ученика. Од 15 циљева само се један (14) циљ односи на колективне вредности и то националног културног идентитета српског народа и националних мањина. Исти приговор може да се стави и на члан 5 који одређује

Опште исходе и стандарде образовања и васпитања. Наглашава се обавеза система образовања и васпитања да ученике оспособи за 10 исхода (знање, учење, тимски рад, управљање, однос према информацијама, комуникација, употреба науке и технологије, свет као целина, однос према променама). Нема, видимо, поштовања вредности своје нације.

Основна функција школе је ученичко усвајање међународних норми образовању, о демократији и људским (дечим) правима, подстицање европских вредности (као да је то опште познато) учење енглеског језика у вртићу, секуларизација, учлањење у сајбер заједницу, дружење на Фејсбуку. Уместо стабилног националног идентитета ствара се модеран флексибилан, личан, иновативан, променљив. Па ипак, нема доказа да оно што је у прошлости треба да буде у будућности. Традиција је најрационалнија могућа основа за избор између различитих облика модерности. У савременом светском друштву са новим технологијама и агресивном борбом на политичкој и економској сцени, национална образовања, се суочавају са одлучним испитом: хоће ли се утопити у идентитет слободно лутајућег појединца или ће одбрани колективне вредности постојања? Српско образовање мораће јасно и прецизно да одговори на ово питање.

Да ли је сужавање аутономије допринос модернизацији?

Српска традиција у образовању била је државотворна (Ђуровић, 2003, Димић, 2003). Држава је доносила одлуке о оснивању школа и универзитета, о упутствима за рад наставника, постављала директоре и наставнике, одређивала наставни програм, одређивала санкције за кршење прописа, иницирала реформе. Надзор над основним и средњим образовањем држава је разним облицима, контролисала од 1804. до 2000. године (Аврамовић, 2005).

Такав однос није имала према универзитетском образовању. Питање аутономије високог образовања подразумева степен независности образовања од државне власти. Тај степен је био одређиван у зависности од друштвеног раздобља и политичког поретка власти. Појам аутономије означава слободу да се унапређују знања и вредности у систему образовања. На универзитетском ступњу образовања, аутономија

значи и задржавање независне евалуације остварених резултата.

Ако се прате документа о модернизацији образовања у Србији од 2000. године, онда се може закључити да се један правац европских интеграција, одвијао на терену повезивања са европским институцијама које се на директан или посредан начин баве образовањем. Тако, у књизи *Квалитетно образовање за све – изазови реформе образовања у Србији*, (2004: 165.) наводи се списак установа које су узеле учешће у реформи српског образовања - Светска банка, UNICEF, Фонд за отворено друштво, Финска, UNESCO, Савет Европе, CIDA, Канада, SDC, Швајцарска, програм „CARDS” Twinning Пројекат (Влада Аустрије).

На нивоу универзитетског образовања аутономија је истиснута из државних и приватних институција. Болоњски модел студирања је модернизацијски корак који означава подређивања аутономије универзитета европском високошколском стандарду. (Аврамовић, 2002). У Републици Србији, донет је Закон 2005. година у коме је операционализована Болоњска декларација која ставља нагласак на централну улогу универзитета у развоју културних димензија Европе. Аутономија добија сасвим ново значење и у условима приватно-тржишног образовања. Приватни универзитети су заправо предали аутономију у руке власник универзитета. Одлука власника је одлука која задире у све елементе наставног процеса.

Са 2000. годином, овако практикована самосталност образовања у Србији се коренито мења. Државна регулатива слаби у односу на европске стандарде а болоњски систем потискује аутономију универзитета.

Дакле, модернизација образовања Републике Србије, дефинисана идеологијом европских интеграција имала је два тока: 1) укључивање разних европских установа у пројекат реформе образовања, 2) проевропске вредности у садржајима наставних програма и уџбеника.

А какве су прилике данас, на преласку у нови миленијум? Почетком трећег миленијума, Европа шаље своје емисаре да обликују српско образовање, тако што намећу стандарде. Присталице модернизације говоре о „интеграцији у међународну заједницу”, „о приближавању Европи”

српског образовања. Међутим, ниједан ауторитет у области образовања није у прошлости а ни данас доводио у питање отвореност српског образовања за европске тековине. Питање је увек било у мери и равнотежи овог односа. Уколико „европска модернизација у образовању” подразумева преузимање европских закона, европских институција, наставних планова и програма, иницијално образовање и усавршавање наставника, концепте уџбеника, система евалуације онда се може говорити о ишчезавању националног образовања. Супротна опција, искључиво национално образовање, неостварљива је, будући да је образовање по природи ствари отворено, пропустљиво, комуникацијско. Како ће се разрешити овај однос не зависи само од аргумената и снаге ауторитета у области образовања. Политичка воља се меша и у ово подручје колективног живота и од начина повезивања политичких снага које доносе одлуке и присталица одређених концепција образовне политике зависи даљи развоја односа националног и иностраног (европског) образовања и у Републици Србији. Сигурно је само једно: у модернизацијским процесима од 2000. године губи се аутономија а јачају европски стандарди. Какви су социјални и политички резултати овако концептуализованог и практикованог процеса модернизације? Ако се погледа учинак образовања у спољно-политичкој оријентацији државе Србије, онда за протеклих десет година није учињено ништа или тачније, скоро ништа. Србија је још далеко од капија ЕУ. Од 2001. до 2006. Србија учествује у процесу стабилизације и придруживања, 2005. године, европска комисија почиње преговоре о Споразуму о стабилизацији и придруживању, 2007. парафиран ССП, 2009. године Србија једнострано примењује Прелазни трговински споразум, 2009. поднет захтев за чланство Србије у ЕУ.

Да ли националним образовањима преостаје само трансмисиона улога за европске вредности или и неки простор за самосталност? Чињеница је да је образовање у свим досадашњим облицима државног уређења Србије било производ националног наслеђа и селективног преузимања иностраних модернизација.

Како оценити школске (просветне) резултате модернизације по моделу преузимања европских стандарда. Колико је побољшан квалитет у систему образовања? Колико

инфраструктура? Да ли је болоњско убрзавање студирања, фрагментација предмета, повећање зависности наставника од управе и власника универзитета корак напред? Потребна су даља истраживања. Сигурно је једно. Модернизација српског образовања по моделу европских стандарда доприноси социјализацији европског грађанина. Савремене младе генерације српског друштва, упијају знања, вредности и свест о којима се не одлучује у Србији већ у централама ЕУ.

Образовање кадрова за иностранство

Од сваког система образовања очекује се да формира стручњаке који ће своја знања и вештине употребити у делатностима које доприносе развоју друштва и благостању за највећи број његових припадника.

Какав је резултат модернизације српског образовања са становишта коришћења сопственог кадровског потенцијала? Колико високообразованих кадрова реализује своја знања и способности у Републици Србији а колико одлази у државе Западне Европе и САД?

Од 139 земаља Србија се по „одливу мозгова” налази на 136 месту. Највећи број научних емиграната налази се у САД. Пре десет година (1999) број српских стручњака у САД износио је 4.100 а 2009. године 6.000 високообразованих. Од тога 2.000 доктора наука (Гречић, 2010). Највише високообразованих исељеника у САД било је природнонаучних струка: физика, хемија, математика, информатика, инжињеринг. Само 600 стотина из друштвених наука. Данас Србија извози своје мозгове на Запад да помогну њихову привреду (Гречић, 2010).

Последице одласка младе интелектуалне радне снаге из Србије у развијеније државе савременог света су видљиве голим оком. У свим областима друштва (економија, политика, култура) као и у високоспецијализованим професијама могу се препознати краткорочне и дугорочне последице. Не само да се губи корак у друштвеном и привредном развоју државе из које одлазе млади кадрови, већ се, тенденцијски посматрано, стварају претпоставке да друштво постане технолошка колонија развијених друштава.

Ако земље у развоју улажу у своје кадрове високих професионалних компетенција, онда очекују да се та улага-

ња врате кроз њихов рад у домаћим организацијама и институцијама. Међутим, уколико један број таквих кадрова крене у развијена друштва у потрази за „бољим” условима стручног рада, онда је извесно да ће привредни, културни, научни развој таквих друштава бити ометен, успорен, оштећен.

Одлазак високостручних кадрова у инострана друштва (Запад) осетиће оне индустријске гране које свој рад заснивају на новим технологијама. Међутим, посебно драстичне последице могу да снађу српске универзитете и научноистраживачке организације. Мањак *квалитетних* кадрова у овим установама које су најодговорније за „производњу” научника и професора могао би да буде далекосежан по научнотехнолошки развој друштва.

Поред професионално-развојних и научних губитака, интелектуална емиграција није безначајна са становишта демографских последица Републике Србије. Одлазак у иностранство са породицом или не, значи да одлази највиталнији део становништва са аспекта природног прираштаја.

Несмањени одлазак младих из Србије, упућује на претпоставку да је модернизација по моделу стандарда: 1) у интересу држава које прихватају младе кадрове, 2) погрешно дефинисано модернизацијско „отварање” система образовања према „европским интеграцијама”. Логично је питање: каква је то систем образовања који школује један део своје кадрове будућности за иностранство и то својим скромним буџетом? Такав тренд у образовању не може бити оцењен модернизацијски са рационалног друштвеног становишта.

С друге стране, у Србији није искорењена неписменост. Према подацима Републичког завода за статистику, из 2009. године, у Србији живи 7.365.507 становника. Потпуно неписмених има 232.925, са завршена три разреда има 126.127, док је до седмог разреда стигло чак 896.847 житеља Србије. Са само дипломом осмогодишње школе је 1.509.462 становника, док дипломираних средњошколаца има највише, укупно 2.596.348. До последњег испита више школе стигло је 285.056 становника, док са завршеним факултетом у евиденцији се води 411.895, становника.

Први знак модернизације је смањивање, заправо искорењивање неписмености. Релативно висок проценат неписмених грађана Србије мора се оценити као неуспех образов-

не политике. Образовни сектор у Србији не оскудева у ресурсима: проблем је у управљању и листи приоритета. Овде су од највећег значаја друштвене и личне последице неписмености: привредне активности не могу да рачунају на квалификовану радни снагу, јавни и демократски живот недоступан је овој категорији становништва, њихов избор вредности сведен је на елементарне материјалне потребе и тежње.

*Пораст незапослености и јачање
неинституционалне социјалне
покретљивости.*

Ситуацији у Србији у погледу стопе незапослености је забрињавајућа. Око милион грађана Србије се води као незапослено, при чему није познат број запослених у „сивој зони” (Павловић. М. 2002).

Образовни систем је, поред породице, најодговорнији у подстицању и развијању потребе за запошљавањем како младих који тек преузимају своје радно-професионалне улоге тако и оне који су изгубили запослење и траже нови посао. У том погледу, образовни систем има веома значајну улогу – образовање треба да се прилагођава променама у привреди и да оспособљава кадрове који ће наћи место на тржишту рада. И то на два начина: да се запошљавају и да стварају сопствене фирме (Аврамовић, 2008).

Истраживање проблема запошљавања у Републици Србији треба да пође од прикупљања података о томе колико запослених ради у својим струкама, колико у другим, колико има запослених на црно, колико волонтира, као и број запослених према подручјима рада.

Колико је образовна политика одговорна за пораст незапослености? Она има свој део одговорности и поред изговора о „светској економској кризи”.

Образовање је одговорно за предавање (преношење) знања разним категоријама становништва, за изградњу вештина и навика. Образовни систем може да „производи,” кадрове који не могу да се запосле у својој струци, већ се сналазе, „убацују” у друге делатности. Каква је сврха њиховог формалног образовања? Да ли је то допринос сиромаштву друштва и појединца? Да ли су млади после завршеног фор-

малног образовања припремљени за тржиште рада, адекватним знањима и потребним вештинама?

У форсирању преузимања европских стандарда, креатори образовне политике у Србији су маргинализовали везу између тржишта рада и образовања. Пажња је била усмерена на усавршавање система образовања а запостављен привредни пут младих по изласку из институција образовања.

За социолошки увид у проблематику о којој је реч није од споредног значаја истраживање односа образовних шанси младе генерације и социјалне покретљивости у модернизацијским процесима. Пораст незапослености у Србији, обезвредио је школску квалификацију као легитимни канал друштвене и професионалне покретљивости појединаца и група на статусној лествици. Уместо да однос према раду, стечено стручно знање и образовни ранг опредељују социјални положај све више осваја простор неинституционализована промоција која се практикује на два начина: 1) *лична способност*, спретност појединца, политичка улога, снажљивост у друштвеним констелацијама, срећан случај, таленат, склапање брака, 2) *нелегалне активности* попут злоупотребе положаја, пљачка и крађа, превара, корупција. Заступљеност облика вертикалне покретљивости открива природу друштвеног система. Уколико први облик није доминантан друштво се креће у правцу дисфункционалне структуре и поремећаја вредносног система у коме социјална снажљивост потискује стручно знање.

Модернизација образовања без стратегије запошљавања младих није модернизација. Међутим, у условима високе незапослености, систем образовања не омогућава појединцу (и заједници) да дође до адекватне мисли о привредној и друштвеној стварности и да развија способности радно-професионалног напредовања.

*Промена својинске основе образовања
- шанса за пад квалитета и корупцију.*

Са модернизацијом нестају једнаке образовне могућности у Србији. Одбацивањем социјалистичког „бесплатног образовања“, и друштвеном транзицијом од 2000. године, српско друштво се убрзано раслојава, класно диференцира по различитим основама.

Припадност социјалном слоју остаје битни чинилац образовног успеха у двоструком значењу. У државним образовним институцијама они стичу предност уписа својим претходним постигнућима (породични капитал), а уколико та шанса измакне, указује се могућност уписа на приватне образовне установе.

На продубљивање социјалних разлика у српском друштву образовање је реаговало на одговарајући начин – приватно-државно (суфинансирано) одговару на поделе сопственим поделлама, али апстрактно дају шансу знању да промени социјалну позицију појединца и његове уже групе. Али, може се предвидети удес знања на тржишту (поремећај квалификације и конкретне делатности).

Актуелни систем образовања оставља недефинисаним својински статус образовних установа и начин њиховог финансирања. Породица која финансира студије на приватном факултету финансира и буџет, тако да два пута издваја за образовање.

Она је била суверена у доношењу закона и прописа о образовној делатности. Модернизација српског образовања у последњих двадесет година отворила је врата тржишту у образовању, односно приватним образовним установама. Закони о средњем и високом образовању дозвољавају оснивање приватних образовних институција. За 20 година у Србији је основано 11 приватних универзитета. Пет је акредитовано 2011. године а шест је у процесу акредитације. Међутим, средином исте године 40 факултета и високих стручних школа је поднело захтев за акредитацију. По неким подацима, од 220.000 студената у Србији, 24.000 студира на приватним високим школама. (Дозволу за рад имају 9 приватних основних школа и 27 приватних средњих. Са школаринама од 3.500 до 9.000 у основним школама и од 6.000 до 12.500 евра у средњим).

Кључна вредност у приватном сектору образовања је профит а не знање и образовна постигнућа. Сви елементи наставе су у функцији профита као примарног циља. Фабриковање доктората на приватним универзитетима прети да уништи науку и академска звања. Када се нешто „штанцују” по дефиницији је никаквог квалитета. У јавности се увелико пише да је у последњих неколико година на неким приват-

ним факултетима у Србији одбрањено од 150 до 200 докторских дисертација („Не докторира само ко неће”, *Блиц*, 22.11.2009.) Када се овоме додају повремене захтеви да је Србији потребно 30% високообразовних грађана (при чему се наводи стандард Европе од 40%) а да се не поставља питање запошљавања већ и на овом нивоу суфицитних професија, онда се морамо упитати која је идејна и интересна основа оваквих захтева.

Улазак тржишне конкуренције у образовање не значи да су основне недоумице и противречности, које се тичу слободног студирања разрешене. Чињеница да и државне образовне установе (факултети) рачунају на приходе од државе али и од студената (родитеља) упућује на закључак да су финансије добиле примаран значај у систему високог образовања. Поставља се питање: да ли ширење бизниса у образовање доприноси његовом квалитету али и друштвеном развоју?

У институцијама образовања у њеним искуственим облицима, налази се један баласт са становишта моралних и правних стандарда. Корупција у образовању обухвата приватне и државне образовне институције. Имамо довољно примера. Узимање новца за „положени” испит је типичан пример корупције али ни стицање академских звања не тече увек по строгој процедури. Постоји видљива продаја знања и невидљива. Не значи илегална већ само да је нема у јавности.

Какав је резултат тржишта образовања? Ослабиле су моралне и правне норме. По једној стручној оцени, дошло је не само да девалвације образовања у приватним установама образовања већ и до „срзавања квалитета добрих државних факултета”. Коначни производ на приватним факултетима: 1) није стручњак него диплома, 2) на њима се испит лако полаже, професор не тражи много знања, 3) нема квалитетног професорског кадра већ се ради о ислуженим политичарима и „јавним радницима”. С друге стране, приватни факултети су углавном из менаџмента, маркетинга, пословања (регистровано преко 30 ових факултета) а на овим факултетима у наставно-научне дисциплине се претварају и такве ствари као што је Микрософтовски ексел. Све ово доводи до „страшног губитка који ће Србија имати због уништења можда јединог квалитетног српског ресурса – доброг образовања” (Миладиновић, 2006).

Сличну оцену о приватном високом образовању у Републици Србији, износе и други критичари приватног сектора у образовању. Наводе се следећи аргументи: профит је једини циљ свих приватних факултета, недостатак кадрова се решава или преузимањем професора са других државних факултета или стварањем професорског кадра из шире фамилије, проценат пролазности је око 100%, а хиперпродукција интелектуалних медиокритета и незналица (Сушић, С. 2007).

Србија се модернизацијски суочава са продором тржишта у образовање. Пракса конкуренције између државног и приватног образовања је установљена и не може се укинути. Али може се заштити систем акредитације и контроле рада образовних установа.

Процес приватизације и тржишта у образовање Републике Србије није у сагласности са идејом и праксом „бесплатног” школовања. Таква идеологија је владала у социјализму. А знало се да запослени грађани пуне буџет из кога се финансира образовање. У новим капиталистичким условима, са приватносвојинским односима, та идеологија се повлачи. У Србији није тако. А бесплатни уџбеници у држави значи да ће бити већи намети привреди и грађанима.

Ако је ово тековина модернизације српског образовања, онда се морају поставити два питања: какав је учинак продора тржишта у образовни систем (приватно-профитно) и шта се може учинити да се зауставе негативне тенденције? Оно се све више шири посебно на високом ступњу и ако се овако настави девалвираће се не само основно и средње државно већ и универзитетско образовање у друштвено-економском и национално-кулуролошком смислу.

Сенке модернизације образовања

Постоје два лица модернизације- једно се тиче система образовања а друго односа образовања и друштва у Републици Србији.

Шта се добило модернизацијом српског образовања у протеклој деценији? Сигурно је да техничко-технолошка страна модернизације није спорна. Не би се могла довести у питање ни модернизација образовне инфраструктуре. Модернизација наставних програма, уџбеника, професионалног

усавршавања наставника обухваћени су процесом вестернизације.

Међутим, истраживања елемената система образовања (структура основног образовања, инфраструктура, управљање, финансирање, програми, настава и уџбеници, наставници, вредновање, квалитет резултата) показују да се у периоду 2000-2010. године није много променило у модернизацији основног образовања Републике Србије. Критика се фокусира на правац промена без ширег консензуса, неуспешност у имплементацији планираних промена (Станковић, 2011). Друго истраживање поменутог раздобља модернизације образовања у Србији показује: 1) нестабилност и хаотичност, 2) низак степен партиципације, 3) незадовољавајући крајњи ефекти (Павловић, Ј. 2011).

Када је реч о односу образовања и друштвеног развоја, успех је очигледно изостао. Модернизација српског образовања подудара се са порастом стопе незапослености, са одливом мозга у иностранство, јачањем тржишта и приватних својинских односа у образовању који нису у корелацији са квалитетом, јачањем корупције, конфузијом у односу национално-европско, несмањеном улогом политичке моћи у образовању, колебање квалитет-квантитет.

У свеопштој стандардизацији образовања у српској образованој политици која има за циљ да се „европеизује”, поставља се питање шта остаје од слободe у простору националног (државног) образовања? Уколико се елиминише слобода концептуализације националног интереса у образовању, доводи се у питање и морална димензија образовне делатности. Промене у српском образовању које доноси европски модел модернизације у односу на традиционална постигнућа, проблематизују вредности слободe, морала и правичности као основних критеријума савременог напретка појединца и његовог друштва.

На путу модернизације образовања налазе се дезинтегративни рукавци за сложене државе и нације: 1) подстицање стварања наднационалног идентитета (регионалног, европског, евроатланског), 2) идеју о грађанској држави која заобилази идеју нације, 3) потискивање културне традиције у најширем значењу овог појма, 4) поред радикалних промена система вредности рачуна се и са радикалним изменама облика

организовања. Другим речима, модернизација имплицира редефиницију основних начела националног идентитета, националног јединства, националне слободе и аутономије.

Закључак

Наше испитивање неких проблема модернизација образовања у Србији показује два њена резултата. Неки производи модернизације су са друштвеног становишта *негативни* (раст незапослености, одлив мозгова, приватизација образовања и ерозија квалитета, пад наталитета). О другима се мора расправљати *критички* – да ли су ти модернизацијски сегменти добри за Србију (грађанизација друштва, промена националног културног идентитета, сужавање аутономије, бесплатно и самофинансирано образовање)?

С друге стране српску модернизацију образовања карактеришу бројне противречности: 1) журба према ЕУ стандардима са конфузијом националног идентитета, 2) имитација грађанског друштва са социјалистичким пројектом бесплатног образовања 3) допринос развоју друштва са повећаном незапосленошћу образованих кадрова, 4) развој образовања са све мање деце у школама, 5) „Одлив мозгова” у иностранство са неискорењеном неписменошћу (основном и функционалном).

Основни узрок неуспеле модернизација или делимично успеле *социјалне димензије* образовања модернизације треба потражити у имитацији, преузимању (а не иновацији) западних или ЕУ стандарда. У идеологији грађанизације процеса модернизације („интеграција у европски образовни простор”), дерегулацији и јачању тржишне компоненте у образовању, јачање неинституционалних облика социјалне мобилности, образовање великог дела младих за иностранство, сужавање вредности аутономије образовања, политизација доносилаца одлука. Друго лице модернизације образовања огледа се у заобилажењу социјалне стране образовања (однос образовање – друштво), и фокусирању на унутрашње елементе система образовања.

Испитивање модернизацијског аспекта образовања показује на примеру новије историје Србије да између система образовања и друштвеног развоја постоје бар три реална

односа: 1) модернизација система образовања не корелира са социо-професионалном и привредном модернизацијом друштва (незапосленост, одлив мозгова, приватизација, управљање - Србија 2000-2010); 2) модернизација система образовања не доприноси побољшању стању у разним областима друштва (ратна дезинтеграција СФРЈ, санкције, НАТО бомбардовање - Србија 1990-2010); 3) спора (одсуство) модернизације система образовања не угрожава модернизацију друштва (привредни развој и успеси у уметничком стваралаштву у социјалистичком поретку 1945-1990).

Шта се може учинити? Нова концептуализација модернизације или промена неких елемента актуалне идеје унапређивања образовања? Уместо владајуће идеологизоване модернизације потребно је размотрити бар четири њена оперативна елемента: 1) усклађивање тржишта рада и образовног система, 2) успостављање рационалног односа између друштва и образовања (средства-циљеви, финансирање-кредит, одлучивање-евалуација), 3) учвршћивање везе између образовног система и националног идентитета, 4) успостављање строжег система акредитације.

Zoran Avramovic

PROBLEMS OF MODERNISATION OF SERBIAN EDUCATION

Summary

The paper first discusses the meaning of the concept of modernisation of education. It is pointed out to different contents of modernisation in primary, secondary and university education. During the strong campaign for modernisation of education in the Republic of Serbia, the negative social consequences of these processes have not been considered seriously enough, or, in other words, reflective practice of changes has failed to occur. The emphasis is on the fact of strengthening of the civil society and ego-orientation in Serbia. The relation of dominance of international standards and suppression of autonomy of

Serbian education are the subjects of critical analysis. It is argued that "brain drain" is not a contribution to modernisation of education in Serbia. The influence of private property in education on quality and efficiency is discussed. The role of education in the new practice of labour market and increased unemployment are critically considered from the viewpoint of modernisation. Another topic of analysis comprises the relation between political and structural factors in the process of decision making in education, as well as the concept of education policy. In the concluding part, it is argued that modernisation of education is not only improvement of this social activity but the change that has negative effects as well.

Key words: modernisation, education, education policy, Republic of Serbia.

Литература:

- Аврамовић, З. (2003): *Држава и образовање*, Институт за педагошка истраживања, Београд.
- Аврамовић, З. (2007): „Какав је однос између политичких промена и промена у образовању”, *Годишњак-2*, САО, стр. 113-125.
- Аврамовић, З. (2011): ”Традиција и изазови модернизације српског образовања”, у *Зборнику Традиција, модернизација, идентитети*, (ур. Љ. Митровић), Филозофски факултет, Ниш, стр. 355-367.
- Антонић, С. (2009): „Друштвена основа и садашњи покушај модернизација”, у *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд.
- Димић Љ. (2003): „Просвета у Краљевини Југославији”, *Образовање Срба кроз векове*, Завод за уџбенике, Историјски институт, Београд.
- Ђуровић, А. (2003): „Образовање у Краљевини Србије крајем 19. и почетком 20 века”, *Образовање Срба кроз векове*, Историјски институт, Београд.
- Представе о образовним променама у Србији* (2011): (уредили Вујачић, М и други.), Институт за педагошка истраживања, Београд (ПООПУС, 2011)
- Станковић, Д. (2011): ”Образовне промене у Србији (2000-2011)” у зборнику *Представе о образовним*

- променама, Институт за педагошка истраживања, Београд.
- Павловић, Ј. (2011): „Представе о образовним променама у прошлости: десет година нашег живота“, у књизи *Представе о образовним променама у Србији* (2000-2011)
- Митровић, Љ. (2009): „Вирус неолиберализма и образовање на платформи Болоњске декларације“, <http://www.nspm.rs/> 22.11.2009
- Миладиновић, С. (2006): „Либерална економија и отварање тржишта образовања“, www.nspm.org. уу, 24.2. 2006.
- Миладиновић С. (2010): „Универзитет за остале намене“, НСПМ <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/univerzitet-za-ostale-namene.html>
- Гречић, В. (2010): *Српска научна дијаспора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд.
- Аврамовић, З., Вујачић, М. (2008): „Последице раскорка тржишта рада и образовне политике“, у: Слободанка Гашић-Павишић и Снежана Јоксимовић (ур), *Образовање и сиромаштво у земљама у транзицији*, Институт за педагошка истраживања, Београд.
- Павловић. М.(2002): *Запошљавање у Србији*, Републички завод за тржиште рада, Београд.
- Рашевић, М. (2011): „Демографска цена одлагања рађања“, *Политика*, 27.9.2011.
- Сушић С. (2007): „Приватни и фамилијарни факултети у служби деградације државе, привреде и друштва“ (<http://www.nspm.rs/> 7.9.2007).
- Крњајић, З., Јовановић. Ј. (1990): *Миграције постдипломаца Београдског универзитета*, Мимео, Београд.
- Антонијевић Љ. (2007): *Корупција у образовању* (одбрањен специјалистички рад), ФПН, Београд.
- Јањетовић, Д.(1997): „Преференције животних стилова адолесцената и њихово опажање стила родитеља“, *Социолошки преглед*, бр. 1. 55-71.
- Јоксимовић, С. (2001): „Структура и корелати вредносних оријентација средњошколских ученика“, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 33. Београд.

- Попер, К. (1994): Отворено друштво и његови непријатељи, БИГЗ, Београд.
- Локсимовић, С. Максић, С (2006): „Вредносне оријентације адолесцената: усмереност према сопственој добробити и добробити других“, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 2, 415-429.
- Моралност и друштвена криза*, (1995): Институт за педагошка истраживања, Београд
- Глогоров, В. (1990): „Неједнакост и ефикасност: модернизација са социолошког и економског становишта” у *Модернизација и друштвени развој*, (ур. Ј.Теокаревић), ИЕС, Београд.
- Квалитетно образовање за све – пут ка развијеном друштву*, (2002): Министарство просвете и спорта, Београд.
- Квалитетно образовање за све – изазови реформе образовања у Србији*, (2004): Министарство просвете и спорта, Београд.

Овај рад је примљен 23. августа 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2011. године.